

ΟΙ ΤΟΠΙΚΕΣ ΑΓΟΡΕΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΩΣ ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΣ ΕΝΤΑΞΗΣ ΤΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΥΠΑΙΘΡΟ

Παππάς Κ.

Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων Αγροτικών Προϊόντων και Τροφίμων

Περίληψη

Το νέο μοντέλο αγροτικής δραστηριότητας που χαρακτηρίζεται από τη διαφοροποίηση των τοπικών οικονομιών και την πολυαπασχόληση έχει οδηγήσει στον κοινωνικοοικονομικό μετασχηματισμό της ελληνικής υπαίθρου. Οι πραγματοποιούμενες αλλαγές σταδιακά δημιουργούν μια πολυλειτουργική υπαίθρο, όπου οι τοπικές αγορές εργασίας εμφανίζουν ιδιαίτερη ποικιλία και, παράλληλα, αυξάνεται η ζήτηση για ευέλικτο εργατικό δυναμικό. Η είσοδος των μεταναστών στη χώρα και η συμμετοχή τους σε όλους τους τομείς οικονομικής δραστηριότητας στην υπαίθρο έχει επιφέρει πολλαπλές επιδράσεις στην κοινωνία και την οικονομία του ελληνικού αγροτικού χώρου. Οι επιδράσεις αυτές διαμορφώνουν ως ένα βαθμό και τις προοπτικές κοινωνικοοικονομικής ένταξης των μεταναστών.

Στη συγκεκριμένη εργασία, η οποία βασίζεται σε έρευνα που πραγματοποιήθηκε σε τρεις παραδειγματικές αγροτικές περιοχές της Περιφέρειας Ηπείρου, επιχειρείται η ανάδειξη της απασχόλησης των μεταναστών ως παραμέτρου ένταξής τους σε διαφορετικούς τόπους υποδοχής. Για το λόγο αυτό χρησιμοποιήθηκαν δεδομένα από συγκριτική μελέτη που διενεργήθηκε σε διαφορετικού τύπου αγροτικές περιοχές, με τη χρήση ημι-δομημένων ερωτηματολογίων σε 214 μικρομεσαίες επιχειρήσεις και αγροτικές εκμεταλλεύσεις καθώς και επίσημα στατιστικά στοιχεία και αδημοσίευτα δευτερογενή δεδομένα, προκειμένου να διερευνηθεί το αντικείμενο, η θέση, οι συνθήκες απασχόλησης των μεταναστών και οι αμοιβές τους, σε διαφορετικές αγορές εργασίας, σε συνδυασμό με τα έτη παραμονής και τις συνθήκες διαμονής τους.

Κύριο στόχο της εργασίας αποτελεί η διαπίστωση του βαθμού κατά τον οποίο οι αγορές εργασίας στην ελληνική υπαίθρο, αφενός, αποτελούν μηχανισμό ένταξης των μεταναστών και, αφετέρου, διαμορφώνουν συμπεριφορές έναντι των μεταναστών.

THE LOCAL LABOUR MARKETS AS A MECHANISM OF IMMIGRANTS' INTEGRATION IN THE GREEK COUNTRYSIDE

Pappas C.

University of Ioannina, Department of Farm Organization and Management

Abstract

The new model of agricultural activity that is characterized by the differentiation of local economies and the multi-occupation has led to the socio-economic transformation of the Greek countryside. The achieved developments create progressively a multifunctional countryside, where the local labour markets present particular variety and, at the same time, the demand for flexible workforce has increased. The entry of immigrants into the country and their participation in all economic sectors in the countryside has had multiple impacts upon the society and the economy of rural Greece.

These effects influence the prospects of immigrants' socio-economic integration. In this paper, which is based on study taken place in three different localities in Epirus Region, attempted to enhance the employment of immigrants as a parameter of their integration in

different territories of reception. A part of data collected from a comparative study by the use of semi-constructed questionnaires in 214 small businesses and family farms, official statistical data and unpublished secondary material, has been used. The main aim is to examine immigrants' types of job, their placement in the labour markets, the work conditions and their wages, in combination with their period and conditions of stay and their socio-economic effects.

The main objective is to interpret the level of the Greek rural labour markets' contribution to immigrants' integration and, at the same time, their implications concerning the behavior of the local societies towards immigration.

Λέξεις κλειδιά: ένταξη, τοπικές αγορές εργασίας, μετανάστες, ελληνική ύπαιθρος.

Key words: integration, local labour markets, immigrants, rural Greece.

1. Εισαγωγή

Οι προσπάθειες ενσωμάτωσης της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, προκάλεσαν ριζικούς μετασχηματισμούς και επιπτώσεις στην ελληνική κοινωνία και στον αγροτικό χώρο (Ευστράτογλου και συνεργάτες, 1998). Η ανάπτυξη, μη αγροτικών, παραγωγικών δραστηριοτήτων στο δευτερογενή τομέα και τις υπηρεσίες, όπως ο τουρισμός, η οικιστική επέκταση με την κατασκευή κατοικιών, νέες καταναλωτικές συμπεριφορές, η επιστροφή κατοίκων της πόλης στον τόπο καταγωγής τους, σηματοδότησαν την έναρξη ενός, διαρκούς και με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, μετασχηματισμού του αγροτικού τομέα και της υπαίθρου, απόρροια του οποίου υπήρξαν οι ταχύτερες μεταβολές στην τομεακή ανακατανομή της οικονομίας και τη διάρθρωση της απασχόλησης.

Σε αυτή την πολυλειτουργική ύπαιθρο ο πρωτογενής τομέας εξακολουθεί να κατέχει κεντρικό ρόλο στην οικονομική και κοινωνική ζωή (Kasimis & Papadopoulos, 2005), παρόλο που σημειώνεται σημαντική μείωση της σχετικής σημασίας του και ο τομέας των υπηρεσιών φαίνεται, σήμερα, να αποτελεί βασικό πάροχο ευκαιριών απασχόλησης στις αγροτικές περιοχές.

Το ιδιαίτερο βάρος της γεωργίας στην ελληνική οικονομία και κοινωνία σε συνδυασμό με την ταχεία αύξηση της απασχόλησης μεταναστών στον τομέα αλλά και με τη σταδιακή εγκατάλειψή του από το γηγενή πληθυσμό, συντελούν ως παράγοντες ανάδειξης μιας σημαντικής όψης της μεταναστευτικής διαδικασίας στην Ελλάδα, που συνδέεται με τον αγροτικό τομέα και τις αγροτικές περιοχές. Η είσοδος των μεταναστών στη χώρα και η συμμετοχή τους σε όλους τους τομείς οικονομικής δραστηριότητας στην ύπαιθρο έχει επιφέρει πολλαπλές επιδράσεις στην κοινωνία και την οικονομία του ελληνικού αγροτικού χώρου. Οι επιδράσεις αυτές διαμορφώνουν ως ένα βαθμό και τις προοπτικές κοινωνικοοικονομικής ένταξης των μεταναστών.

2. Μεθοδολογία

Η συγκεκριμένη εργασία αντλεί από επιτόπια έρευνα που διενεργήθηκε στο πλαίσιο διδακτορικής διατριβής και αφορά στη διερεύνηση της επίδρασης των μεταναστών στην οικονομία του αγροτικού χώρου και στις περιφερειακές αγορές εργασίας. Κύριο στόχο της εργασίας αποτελεί η διαπίστωση του βαθμού κατά τον οποίο οι αγορές εργασίας και η απασχόληση, αφενός, αποτελούν μηχανισμό ένταξης των μεταναστών στην ελληνική ύπαιθρο και, αφετέρου, διαμορφώνουν συμπεριφορές έναντι των μεταναστών.

Η επιτόπια έρευνα πραγματοποιήθηκε σε τρεις παραδειγματικές αγροτικές περιοχές της Περιφέρειας Ηπείρου. Για την επιλογή των παραδειγματικών περιοχών εξετάστηκαν δείκτες για το σύνολο των Δήμων και Κοινοτήτων της Περιφέρειας Ηπείρου που βρίσκονται σε αγροτικές περιοχές. Από την παράθεση και τη σύγκριση των δεικτών αυτών προέκυψαν οι τρεις παραδειγματικές περιοχές έρευνας, τις οποίες αποτελούν στο Νομό Ιωαννίνων η

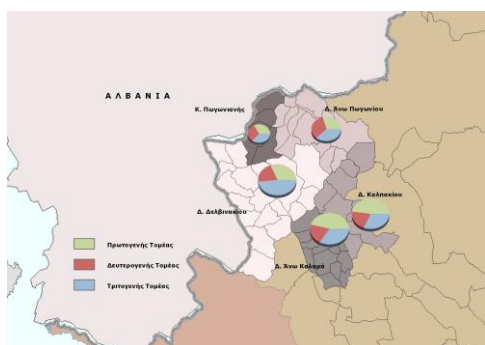
γεωγραφική ενότητα των Δήμων Άνω Πωγωνίου, Καλπακίου, Δελβινακίου και Άνω Καλαμά και η Κοινότητα Πωγωνιανής και στο Νομό Πρέβεζας ο Δήμος Φαναρίου και ο Δήμος Φιλιππιάδας. Πρόκειται για αγροτικές περιοχές με διαφορετικά μοντέλα παραγωγής και τα δικά τους ιδιαίτερα χαρακτηριστικά οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης.

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε στο διάστημα από το Μάιο έως τον Οκτώβριο του 2006. Πληθυσμό της έρευνας αποτέλεσε το σύνολο των επιχειρήσεων / εκμεταλλεύσεων σε όλους τους κλάδους της οικονομίας στις τρεις περιοχές. Δείγμα της έρευνας ήταν το σύνολο των επιχειρήσεων και των αγροτικών εκμεταλλεύσεων οι οποίες δηλώνουν ως εργοδότες μεταναστών. Συνολικά, πραγματοποιήθηκαν 214 συνεντεύξεις με εργοδότες μεταναστών. Τα ποσοτικά εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν είναι δύο (2) ερωτηματολόγια για τους κατόχους αγροτικών εκμεταλλεύσεων και τους επιχειρηματίες που απασχολούν μετανάστες καθώς και δύο (2) επιπλέον ερωτηματολόγια, με τα οποία διερευνώνται οι επιδράσεις από την απασχόληση μεταναστών σε, τυχόν, δεύτερη απασχόληση των εργοδοτών και στο νοικοκυριό. Ο σκοπός της έρευνας αναλύθηκε λεπτομερώς στους ερωτώμενους, στους οποίους υπήρξε διαβεβαίωση για πλήρη ανωνυμία και εμπιστευτικότητα.

Στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας παρουσιάζονται στοιχεία που προέκυψαν από την επεξεργασία επίσημων στατιστικών στοιχείων και δευτερογενών δημοσιεύτων δεδομένων που συλλέχθηκαν από την ΕΣΥΕ, τις Νομαρχιακές Αυτοδιοικήσεις και την Περιφέρεια της Ηπείρου, καθώς και από την ανάλυση στο SPSS των απαντήσεων 76 κατόχων αγροτικών εκμεταλλεύσεων σε ό,τι αφορά στην αγροτική εκμετάλλευσή τους ως κύρια απασχόληση, για τους τέσσερις Δήμους και την Κοινότητα που αποτέλεσαν την περιοχή έρευνας στο Νομό Ιωαννίνων.

Στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας παρουσιάζονται στοιχεία που προέκυψαν από την επεξεργασία επίσημων στατιστικών στοιχείων και δευτερογενών δημοσιεύτων δεδομένων που συλλέχθηκαν από την ΕΣΥΕ, τις Νομαρχιακές Αυτοδιοικήσεις και την Περιφέρεια της Ηπείρου, καθώς και από την ανάλυση στο SPSS των απαντήσεων 76 κατόχων αγροτικών εκμεταλλεύσεων σε ό,τι αφορά στην αγροτική εκμετάλλευσή τους ως κύρια απασχόληση, για τους τέσσερις Δήμους και την Κοινότητα που αποτέλεσαν την περιοχή έρευνας στο Νομό Ιωαννίνων.

Από τις 76 αγροτικές εκμεταλλεύσεις του δείγματος της έρευνας, το 43,4% αυτών εδράζονταν στο Δήμο Άνω Καλαμά, στους Δήμους Καλπακίου και Δελβινακίου το 22,4% και 21,1%, αντίστοιχα και στο Δήμο Άνω Πωγωνίου το 13,2%. Στο 67,1% των εκμεταλλεύσεων απασχολούνταν, κατά την περίοδο διενέργειας της έρευνας, εποχικοί εργάτες και στο 55,3% απασχολούνταν και μόνιμοι εργάτες.

Σχήμα 1. Τομεακή κατανομή της οικονομίας στους Δήμους της περιοχής έρευνας του Ν. Ιωαννίνων

Σχήμα 2. Οι οικισμοί όπου πραγματοποιήθηκε η έρευνα στο Ν. Ιωαννίνων

3. Χαρακτηριστικά κοινωνικοοικονομικής ανάπτυξης της περιοχής

Η περιοχή που οριοθετείται από τους Δήμους Άνω Πωγωνίου, Καλπακίου, Δελβινακίου και Άνω Καλαμά και την Κοινότητα Πωγωνιανής είναι περιοχή αραιοκατοικημένη (πληθυσμιακή πυκνότητα 16,65 κάτοικοι/km² το 2001), που χάνει πληθυσμό (μείωση κατά 11,89% του πραγματικού πληθυσμού μεταξύ 1991 και 2001), με δείκτη γήρανσης που μεταβάλλεται δυσμενώς σε όλους τους Δήμους της περιοχής έρευνας και είναι σημαντικά υψηλότερος από το δείκτη γήρανσης του Νομού και της Περιφέρειας ενώ, παράλληλα, και ο πληθυσμός των αλλοδαπών θεωρείται σημαντικός.

Επιπλέον, ο πρωτογενής τομέας είναι εκτεταμένος αλλά ιδιαίτερα φθίνων, ενώ σημαντικό ποσοστό του πληθυσμού της περιοχής απασχολείται στο δευτερογενή τομέα ο οποίος, επίσης, φθίνει, εκτός από το Δήμο Καλπακίου, όπου παρουσιάζεται θετική μεταβολή της απασχόλησης, αποτελώντας παράλληλα το Δήμο με το μεγαλύτερο ποσοστό απασχόλησης στον πρωτογενή τομέα. Επιπρόσθετα, φθίνουσα είναι η πορεία του τομέα των κατασκευών όπου, εν τούτοις, απασχολείται σημαντικό τμήμα του πληθυσμού τους. Συγκεντρώνουν, επίσης, από τα υψηλότερα ποσοστά απασχόλησης στον τομέα του χονδρικού εμπορίου αλλά και στον τομέα των ξενοδοχείων και εστιατορίων.

Συνολικά, στην υπό εξέταση περιοχή υπάρχουν οικογενειακές αγροτικές εκμεταλλεύσεις μικρού ή μεσαίου μεγέθους και ελάχιστες μικρές επιχειρήσεις με σημαντικά προβλήματα οργάνωσης, υποδομής, ρευστότητας και αγοράς, ενώ υφίσταται έλλειψη πληροφόρησης για τα χρηματοδοτικά εργαλεία αλλά και επιφυλακτικότητα για τη χρησιμοποίησή τους. Αξιοποίηση των εργαλείων αυτών φαίνεται να γίνεται μόλις πρόσφατα από επενδυτές εκτός της περιοχής, οι οποίοι κάνουν χρήση των ιδιαίτερων χρηματοδοτικών προνομίων που τυγχάνει μια επιχείρηση που δραστηριοποιείται στη μειονεκτική / συνωριακή ζώνη. Η περιοχή έχει εγκαταλειφθεί από τους νέους, αλλά έχουν αλλάξει και τα πρότυπα απασχόλησης όσων έχουν παραμείνει.

4. Η κατάσταση στις αγορές εργασίας της περιοχής

Στην εν λόγω μειονεκτική και απομακρυσμένη περιοχή του Νομού Ιωαννίνων μόλις το 11,6% των μεταναστών απασχολείται εκτός αγροτικού τομέα, σε επιχειρήσεις διαφόρων κλάδων και σε ιδιώτες, καθώς και ένας πολύ μικρός αριθμός ως αυτοαπασχολούμενοι. Στην πραγματικότητα οι μετανάστες απασχολούνται με οποιαδήποτε δουλειά στην περιοχή αυτή. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με επεξεργασία των αδειών εργασίας μεταναστών οι οποίες ήταν ενεργές κατά το 2006, 155 μετανάστες είχαν δηλώσει ως περιοχή εργασίας τους τη συγκεκριμένη γεωγραφική ενότητα, εκ των οποίων 133 άνδρες και 22 γυναίκες. Από αυτούς, οι 150 είναι Αλβανικής υπηκοότητας (96,8%), 3 Ρουμάνοι 1 Ουκρανός και 1 Γιουγκοσλάβος. Απασχολούνται κυρίως με αγροτικές (76 άτομα) και κτηνοτροφικές εργασίες (11) και, επίσης, ως βοσκοί (46) δασεργάτες (7), εργάτες (5), εργάτες οικοδομής (5). Σε ό,τι αφορά στους κλάδους απασχόλησής τους, 18 μετανάστες εργάζονται σε επιχειρήσεις διαφόρων κλάδων και σε ιδιώτες και οι υπόλοιποι σε 68 γεωργικές εκμεταλλεύσεις, σε μικτές (9) και κτηνοτροφικές (55) εκμεταλλεύσεις, ενώ μικρός αριθμός τους είναι ανεξαρτήτων υπηρεσιών.

Σε όλους τους Δήμους της περιοχής έρευνας είναι φανερή η δυσκολία εξασφάλισης ντόπιου εργατικού δυναμικού. Ιδιαίτερα οι νέοι, στο μεγαλύτερο ποσοστό τους, επιλέγουν να φύγουν, για λόγους που σχετίζονται με την αναζήτηση διαφορετικής μορφής απασχόλησης αλλά και με τη δυσκολία δημιουργίας οικογένειας. Η κατάσταση φαίνεται να είναι περισσότερο δύσκολη στις κτηνοτροφικές εκμεταλλεύσεις της περιοχής Δελβινακίου και Άνω Πωγωνίου, όπου δεν υπάρχουν, πλέον, Έλληνες βοσκοί. Οι κτηνοτρόφοι, βοηθούμενοι από τη γεωμορφολογία της περιοχής και την απόσταση από την Αλβανία, που ευνοούν την παράνομη διέλευση μεταναστών, χρησιμοποιούν Αλβανούς ως βοσκούς.

Κοινή είναι η άποψη ότι δεν υφίσταται ανεργία για τους Έλληνες, καθώς υπάρχουν δουλειές, στις οποίες απλώς δεν θέλουν να δουλέψουν, ενώ είναι σύνηθες να αρνούνται

δουλειές, θεωρώντας υποτιμητικό το να εργαστούν για λογαριασμό κάποιου συντοπίτη τους.

Εν τέλει, ένας από τους κύριους παράγοντες που ωθούν στην αναζήτηση εργατών είναι η μεγάλη ηλικία σημαντικού αριθμού εργοδοτών και η, εξ' αυτής, αδυναμία τους να ανταποκριθούν στις απαιτούμενες εργασίες. Περαιτέρω, κύρια παράμετρο για την επιλογή Έλληνα ή μετανάστη εργάτη αποτελεί η έλλειψη ντόπιου ανθρώπινου δυναμικού ή/και η απροθυμία του να δουλέψει σε αυτές τις δουλειές, σε συνδυασμό με την προσφορά μεταναστών για εργασία. Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι το 42,6% των κατόχων αγροτικών εκμεταλλεύσεων που απασχόλησαν μετανάστες εποχιακούς εργάτες το 2005 θεωρούν ως πρωτεύοντα λόγο το γεγονός ότι οι Έλληνες δεν θέλουν να δουλεύουν σε τέτοιες δουλειές και το 35,2% ότι μόνο μετανάστες εργάτες βρίσκουν στην περιοχή. Ως δευτερεύοντα λόγο, σε ποσοστό 31,5% περίπου, δηλώνουν ότι παίρνουν μετανάστες εργάτες και γιατί κάνουν αγροτικές δουλειές που αποφεύγουν οι Έλληνες (σκληρές δουλειές, φυτοφάρμακα, κλπ.). Γενικά, θα προτιμήσουν αυτόν που κάνει καλά τη δουλειά του, χωρίς να εξετάζουν την εθνικότητά του. Το κόστος δεν αποτελεί σημαντικό παράγοντα επιλογής, καθώς οι αμοιβές των μεταναστών προσεγγίζουν εκείνες των Ελλήνων.

5. Μορφές απασχόλησης των μεταναστών

5.1. Γενικά στοιχεία

Το σύνολο των εποχικά απασχολούμενων και των μόνιμων εργατών στις αγροτικές εκμεταλλεύσεις της περιοχής είναι μετανάστες. Βέβαια, παρουσιάζεται διαφοροποίηση στη μορφή της σχέσης απασχόλησης, καθώς στο Δήμο Καλπακίου και στο Δήμο Άνω Καλαμά απασχολούνται μετανάστες κυρίως εποχικά (στο 82,4% και το 78,8% των εκμεταλλεύσεων, αντίστοιχα, κατά το 2005) συνήθως κατά το διάστημα από το Μάιο έως τον Αύγουστο, ενώ στους Δήμους Δελβινακίου και Άνω Πωγωνίου οι μετανάστες απασχολούνται, ως επί το πλείστον, σε μόνιμη βάση. Είναι χαρακτηριστικό ότι στους Δήμους αυτούς μόνο στο 56,3% και στο 40% των εκμεταλλεύσεων, αντίστοιχα, απασχολήθηκαν εποχικοί εργάτες.

Η διαφοροποίηση έγκειται και στα αντικείμενα απασχόλησής τους σε κάθε περιοχή, καθώς οι εκμεταλλεύσεις από, ως επί το πλείστον, γεωργικές στους Δήμους Άνω Καλαμά και Καλπακίου, που απαιτούν εποχικούς εργάτες για δουλειές στις καλλιέργειες, είναι κατ' έξοχήν κτηνοτροφικές στους ορεινούς Δήμους Δελβινακίου και Άνω Πωγωνίου, όπου απασχολούνται σε πιο μόνιμη βάση εργάτες ως βοσκοί.

Εντούτοις, αποτελεί συνήθη πρακτική όταν οι μετανάστες αποκτούν άδεια εργασίας και αφού έχουν ανιχνεύσει τις δυνατότητες και τις ευκαιρίες στις αγορές εργασίας της περιοχής, αλλά και ευρύτερα, να εγκαταλείπουν τον εργοδότη αλλά και την κτηνοτροφία για να απασχοληθούν σε πιο πλούσιες περιοχές, με πιο προσοδοφόρες δουλειές. Είναι χαρακτηριστικό ότι αρκετοί κτηνοτρόφοι στο Δήμο Δελβινακίου (το 46,7% αυτών) δεν ασφαλίζουν τους εργάτες τους και, γενικά, δεν προωθούν τη διαδικασία νομιμοποίησής τους, προκειμένου να τους πιάσουν να παραμείνουν στις εκμεταλλεύσεις τους.

Είναι σύνθηρες να δηλώνουν εργοδότες κάποιου τον οποίο δεν απασχολούν καθόλου, ή να απασχολούν άλλους μετανάστες που δεν εμφανίζονται οι ίδιοι ως εργοδότες τους. Το τελευταίο ερμηνεύεται λόγω της εποχικότητας της απασχόλησης των μεταναστών. Εντούτοις, στις περιπτώσεις όπου δεν απασχολούν καθόλου μετανάστη, αυτό συμβαίνει είτε γιατί θέλουν απλώς να τους βοηθήσουν, δεδομένης της υποχρέωσης των μεταναστών να δηλώνουν εργοδότη προκειμένου να αποκτήσουν άδεια εργασίας, είτε γιατί ο μετανάστης, αποκτώντας την άδεια, εγκαταλείπει τον εργοδότη ή/και την περιοχή. Περαιτέρω διερεύνησης ίσως χρήζει η αίσθηση που υπάρχει σε αρκετούς ερωτώμενους ότι κάποιοι εργοδότες το κάνουν για να προσπορίζονται χρήματα από τους μετανάστες που εξυπηρετούν.

5.2. Εποχικοί εργάτες

Η εύρεση μεταναστών εποχικών εργατών είναι ακόμη εύκολη, καθώς υπάρχει σχετική μεγάλη προσφορά εργασίας. Επιλέγουν τους μετανάστες εποχικούς εργάτες τους κυρίως από αυτούς που μένουν στην περιοχή (50%), αλλά είναι σύνηθες, επίσης, να τους βρίσκει ο ίδιος ο μετανάστης ζητώντας τους δουλειά (25%). Από τους 54 κατόχους εκμεταλλεύσεων που απασχόλησαν εποχικούς εργάτες το 2005, το 35,2% απασχόλησε και δεύτερο εποχικό εργάτη, το 24,1% τρεις και το 22,2% τέσσερις ή και περισσότερους εποχικούς εργάτες.

Το σύνολο των εποχικών εργατών που απασχολήθηκαν ήταν μετανάστες, σχεδόν όλοι Αλβανικής εθνικότητας. Οι εποχικοί εργάτες απασχολήθηκαν γενικά σε ανειδίκευτες, βαριές δουλειές, κυρίως στη συλλογή της παραγωγής, στο φόρτωμα/ξεφόρτωμα χορταριού και σε εργασίες που σχετίζονταν με την περιποίηση του κήπου, το καθάρισμα στάβλων, κλπ.

Το 48,2% των κατόχων αγροτικών εκμεταλλεύσεων αξιολογούν την ποιότητα εργασίας των εποχικά απασχολούμενων μεταναστών ως πολύ ή αρκετά υψηλή και σε ίδιο ποσοστό θεωρούν ότι είναι στο ίδιο ή υψηλότερο επίπεδο σε σχέση με την ποιότητα εργασίας των Ελλήνων, αν και το 31,5% εκτιμά ότι η ποιότητα εργασίας τους είναι χαμηλότερη εκείνης των Ελλήνων.

Οι εργοδότες δεν εκτιμούν ότι το κόστος των εποχικών μεταναστών εργατών είναι χαμηλό. Οι αμοιβές προσεγγίζουν εκείνες των Ελλήνων καθώς, συχνά, τους παρέχεται επιπλέον τροφή και κατάλυμα. Για τον υπολογισμό της αμοιβής τους, συνήθως, προβαίνουν σε ξεχωριστή συμφωνία με τον καθένα (72,2%) ανάλογα με τις ώρες δουλειάς, με το κομμάτι (αν πρόκειται για φόρτωμα – ξεφόρτωμα χορταριού ή κούρεμα προβάτων) ή κατ' αποκοπή (καθάρισμα στάβλου), ενώ το 14,8% λαμβάνει υπόψη τις τρέχουσες αμοιβές στην αγορά. Το 44,4% τους αμείβει με 25-30 ευρώ μεροκάματο, ενώ το 29,6% δήλωσαν ότι δίνουν μεροκάματα άνω των 30 και έως 50 ευρώ.

5.3. Μόνιμοι εργάτες

Το 55,3% των κατόχων αγροτικών εκμεταλλεύσεων στην περιοχή απασχολούσε, κατά το διάστημα διενέργειας της έρευνας, μόνιμους εργάτες. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι εκμεταλλεύσεις στους Δήμους Δελβινακίου και Άνω Πωγωνίου απασχολούν, σχεδόν στο σύνολό τους, μόνιμους εργάτες, όταν στους Δήμους Άνω Καλαμά και Καλπακίου αυτό συμβαίνει μόνο στο 27% και 47% των εκμεταλλεύσεων, αντίστοιχα. Έχουν καταγραφεί 67 μόνιμοι εργάτες, όλοι τους μετανάστες. Οι 62 είναι Αλβανοί και 5 βορειοηπειρώτες. Σχεδόν στο σύνολό τους είναι άντρες (94%). Το 28,4% των μεταναστών μόνιμων εργατών βρίσκονται στην Ελλάδα εδώ και 11 έως 15 χρόνια και το 19,4% 6 έως 10 χρόνια. Το 29,9% βρίσκεται στη χώρα εδώ και 1 έως 5 έτη. Το 65,7% αυτών απασχολείται στην εκμετάλλευση κατά τα τελευταία 1 έως 5 έτη και το 23,9% για 6 έως 10 έτη. Ενδεικτικό της σημαντικότητας της απασχόλησης μεταναστών ως μόνιμων εργατών είναι το γεγονός ότι το 50% των κατόχων αγροτικών εκμεταλλεύσεων απασχόλησε μετανάστες μόνιμους για περισσότερα από 11 και έως 20 χρόνια και το 21,43% από 1 έως 10 χρόνια. Μόνο το 28,6% δεν απασχόλησε άλλους μετανάστες ως μόνιμους εργάτες άλλες φορές κατά τη διάρκεια της τελευταίας 15ετίας ή από τότε που ήταν υπεύθυνος της εκμετάλλευσής.

Συνθήκες απασχόλησης

Το 70,2% των μεταναστών μόνιμων εργατών απασχολούνται 201-250 ημέρες κατ' έτος και το 16,4% 101-150 ημέρες. Το 55,2% αυτών απασχολείται 5 έως 8 ώρες ημερησίως, αλλά το 28,4% απασχολείται 9 έως 12 ώρες. Ωστόσο, παρουσιάζεται σαφής διαφοροποίηση στις ημέρες απασχόλησής τους κατ' έτος, όπως και στις ώρες απασχόλησής τους ανά ημέρα, καθώς στις εκμεταλλεύσεις των ορεινών Δήμων Δελβινακίου και Άνω Πωγωνίου απασχολούνται σε ποσοστό άνω του 80% για περισσότερες από 200 ημέρες κατ' έτος και το 52,5% για περισσότερες από 9 ώρες, όταν μόλις στο 9% περίπου των εκμεταλλεύσεων στους

πεδινούς Δήμους η απασχόλησή τους ξεπερνά τις ώρες αυτές.

Το 54,8% των εργοδοτών θεωρεί ότι οι μετανάστες απασχολούνται με τις ανειδίκευτες δουλειές (κυρίως με το άρμεγμα, το τάισμα και τη βοσκή των ζώων), το 33,3% δηλώνει ότι απασχολούνται με όλες τις δουλειές και μόνο το 11,9% ότι απασχολούνται με τις πιο εξειδικευμένες δουλειές.

Για τις αμοιβές των μόνιμων μεταναστών εργατών ισχύουν εν πολλοίς οι πρακτικές που χρησιμοποιούν οι εργοδότες για τους εποχικά εργαζόμενους. Πληρώνονται κυρίως μετρητοίς κάθε μήνα (το 58,21% των μόνιμων εργατών), αλλά το 22,4% αυτών επιλέγει να πληρώνεται κάθε φορά που πηγαίνει στη χώρα του. Αναφορικά με το ύψος των αμοιβών τους, ενδεικτικά αναφέρεται ότι οι μισθοί των μόνιμων εργατών στις κτηνοτροφικές εκμεταλλεύσεις του Δελβινακίου και του Άνω Πωγωνίου κυμαίνονται από 300 έως 400 €.

Ποσοστό 23,8% δηλώνει ότι δεν ασφαρίζει τους μετανάστες που εργάζονται μόνιμα στην εκμετάλλευση.

Ποιότητα εργασίας. Η ποιότητα της δουλειάς των μεταναστών συναρτάται με την εθνικότητα και το αντικείμενο δουλειάς. Για παράδειγμα οι Αλβανοί δεν είναι καλοί στη βοσκή, ενώ είναι καλύτεροι απασχολούμενοι ως μάστορες στις οικοδομές. Γενικά, στις ανειδίκευτες δουλειές που κάνουν οι μετανάστες η ποιότητα δεν αποτελεί προτεραιότητα και, κατά συνέπεια, δεν είναι εύκολη η αξιολόγηση της ποιότητας εργασίας τους, αλλά ούτε και η σύγκρισή της με αυτή της δουλειάς των Ελλήνων καθώς, πλέον, δεν απασχολούνται σε παρόμοια αντικείμενα. Επιπλέον, οι εργοδότες συναρτούν την ποιότητα εργασίας με το χαρακτήρα κάθε ανθρώπου.

Πρόσθετη απασχόληση. Το 66,7% δεν απασχολεί τους μόνιμους εργάτες του σε άλλες δουλειές. Οι υπόλοιποι τους απασχολούν για φόρτωμα - ξεφόρτωμα τριφυλλιού, κοπριάς, ξύλων, ζωοτροφών κ.ά. (11,9%) και σε διάφορες δουλειές του σπιτιού, πληρώνοντάς τους, συνήθως, επιπλέον για τις δουλειές αυτές (71,4%). Το 42,9% των αρχηγών εκμεταλλεύσεων γνωρίζει ότι όλοι ή κάποιοι από τους μετανάστες που απασχολούν μόνιμα, εκτός από τη δουλειά που κάνουν στην εκμετάλλευσή τους, απασχολούνται και σε άλλον εργοδότη. Κυρίως κάνουν και μεροκάματα όπου βρουν ή απασχολούνται και σε άλλη αγροτική εκμετάλλευση.

Προηγούμενη απασχόληση μεταναστών μόνιμων εργατών

Σε ποσοστό 61,2% οι μόνιμοι μετανάστες εργάτες απασχολούνταν κάπου αλλού πριν εργαστούν στην εκμετάλλευση. Το 23,9% απασχολούνταν στην κτηνοτροφία και το 14,9% στη γεωργία, αλλά κάποιοι από αυτούς, και σε άλλες δουλειές. Οι εργοδότες για το 41,8% των μεταναστών μόνιμων εργατών τους δεν γνωρίζουν το διάστημα απασχόλησής τους στην προηγούμενη εργασία τους, το 16,4% απασχολούνταν 1 έως 5 έτη και το 9% περίπου απασχολούνταν στην προηγούμενη απασχόλησή τους για πάνω από 6 έτη. Αν και σε ποσοστό 26,8% οι εργοδότες δεν γνωρίζουν το αντικείμενο απασχόλησης των μεταναστών στην προηγούμενη εργασία τους, φαίνεται ότι ως επί το πλείστον απασχολούνταν σε ανειδίκευτες εργασίες, όπως το καθάρισμα στάβλων, συγκομιδή, φόρτωμα, ξεφόρτωμα κ.ά. και ως βοσκοί.

6. Επιπτώσεις από την απασχόληση των μεταναστών στην εκμετάλλευση

Στην περιοχή είναι συνήθης η απασχόληση μελών της οικογένειας στις αγροτικές εκμεταλλεύσεις. Στο 75% περίπου των εκμεταλλεύσεων των Δήμων Δελβινακίου και Άνω Καλαμά, στο 82,5% στο Δήμο Καλπακίου και στο 100% στο Δήμο Άνω Πωγωνίου απασχολούνται μέλη της οικογένειας.

Η απασχόληση μεταναστών στην εκμετάλλευση φαίνεται να έχει επίδραση κυρίως στις συζύγους, καθώς το 27,5% αυτών σταμάτησε να εργάζεται στην εκμετάλλευση και ασχολείται με το νοικοκυριό, το 15% έχει στη διάθεσή του περισσότερο ελεύθερο χρόνο, ενώ όσες

παρέμειναν στην εκμετάλλευση ασχολούνται με λιγότερο βαριές δουλειές (25%), κάνουν και κάποια άλλη δουλειά (5%) ή ασχολούνται περισσότερο με την οργάνωση (2,5%).

Συνολικά, οι κάτοχοι εκμεταλλεύσεων αξιολογούν ως σημαντική έως πολύ σημαντική τη συμβολή της απασχόλησης των μεταναστών στις επαγγελματικές τους δραστηριότητες (75%), επηρεάζοντας θετικά (77,6%) τη λειτουργία της εκμετάλλευσης, καθώς πιστεύουν ότι δεν θα μπορούσαν να κρατήσουν αλλιώς την εκμετάλλευση (62,3% σε σχετική ερώτηση με δυνατότητα πολλαπλών απαντήσεων), μπόρεσαν να ασχοληθούν καλύτερα με την οργάνωσή της (31,2%), μπόρεσαν να μεγαλώσουν την εκμετάλλευση (18%), ενώ με συχνότητα 23% δηλώνουν ότι κουράζονται λιγότερο και τους μένει περισσότερος χρόνος που μπορούν να αξιοποιήσουν κάνοντας και άλλη δουλειά.

Το σύνολο όσων θεώρησαν ότι η επίδραση των μεταναστών ήταν αρνητική ή και αρνητική θεωρούν ότι αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι οι μετανάστες δεν γνωρίζουν τη δουλειά κι αυτό έχει, συνήθως, επίπτωση στην ποιότητα της παραγωγής. Συναντώνται, εργοδότες που δηλώνουν ότι τους απασχολούν γιατί τους λυπούνται ενώ δεν τους χρειάζονται, καθώς και κάποιοι που δεν θέλουν να απασχολήσουν ξανά μετανάστη, είτε λόγω του εκσυγχρονισμού της εκμετάλλευσής τους στον οποίο έχουν προβεί, είτε επειδή δεν είναι ικανοποιημένοι από τους Αλβανούς εργάτες που είχαν.

Πίνακας 1. Εκτίμηση της συμβολής της απασχόλησης των μεταναστών στις επαγγελματικές δραστηριότητες των κατόχων αγροτικών εκμεταλλεύσεων στην περιοχή έρευνας του Νομού Ιωαννίνων

	Αριθμός κατόχων αγροτικών εκμεταλλεύσεων	%
Πολύ σημαντική	19	25,0
Αρκετά σημαντική	22	28,9
Σημαντική	16	21,1
Λίγο σημαντική	12	15,8
Καθόλου σημαντική	7	9,2
Σύνολο	76	100,0

Πίνακας 2. Εκτίμηση της επίδρασης από την απασχόληση μεταναστών εργαζομένων στη λειτουργία της εκμετάλλευσης

	Αριθμός κατόχων αγροτικών εκμεταλλεύσεων	%
Θετική	59	77,6
Και θετική και αρνητική	2	2,6
Αρνητική	4	5,3
Δεν επηρέασαν τη λειτουργία της εκμετάλλευσης	11	14,5
Σύνολο	76	100,0

7. Συζήτηση - Συμπεράσματα

Η έως τώρα επεξεργασία και παρουσίαση των δεδομένων της επιτόπιας έρευνας φαίνεται να επιβεβαιώνει τη βασική υπόθεση της εν λόγω εργασίας. Η αγορά εργασίας αποτελεί κύριο μηχανισμό ένταξης των μεταναστών και, επιπρόσθετα, διαμορφώνει και συμπεριφορές έναντι της μετανάστευσης. Αν και η περιοχή αποτελεί περιοχή διέλευσης μεταναστών, εντέλει, έχουν απομείνει μικρές ομάδες μεταναστών σε κάθε χωριό, οι οποίοι έχουν κερδίσει την αποδοχή και την εμπιστοσύνη των ντόπιων. Η απασχόλησή τους, είτε ευκαιριακή είτε μόνιμη, είναι εξασφαλισμένη αλλά σε βαριές και ανειδίκευτες δουλειές (φόρτωμα – ξεφόρτωμα στα χωράφια, καθάρισμα αυλάκων, καθάρισμα στάβλων, οικοδομή, κλπ.). Η συμβολή τους αναγνωρίζεται σε σημαντικό βαθμό από τους ντόπιους, γεγονός που βοήθησε στην ένταξή τους στις τοπικές κοινωνίες.

Παράλληλα, η ύπαρξη περιορισμένων προβλημάτων συμπεριφοράς των μεταναστών προς το ντόπιο πληθυσμό βοήθησε προς την κατεύθυνση της δημιουργίας κλίματος αποδοχής τους. Είναι ήρεμοι και δεν δημιουργούν προβλήματα, γνωρίζουν ή μαθαίνουν πολύ γρήγορα τα ελληνικά, πηγαίνουν στην εκκλησία, στο καφενείο, εμφανίζονται στα πανηγύρια και τα παιδιά τους είναι, συνήθως, καλοί μαθητές.

Ως επί το πλείστον διαμένουν μόνοι τους στην περιοχή. Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι το 69% των κατόχων αγροτικών εκμεταλλεύσεων δηλώνει ότι οι μετανάστες που απασχολεί μόνιμα διαμένουν μόνοι τους στην περιοχή (84% στους Δήμους Δελβινακίου και Άνω Πωγωνίου, οι οποίοι συνορεύουν με την Αλβανία) και οι υπόλοιποι ότι όλοι ή κάποιοι από αυτούς έχουν στην περιοχή και την οικογένειά τους. Οι ερωτηθέντες κάτοχοι αγροτικών εκμεταλλεύσεων γενικά θεωρούν ότι οι μετανάστες που έχουν οικογένειες διαφέρουν σε σχέση με αυτούς που είναι μόνοι τους στην περιοχή, καθώς εκτιμούν ότι οι οικογενειάρχες είναι πιο πειθαρχημένοι και εργατικοί (19,1%), πιο κοινωνικοί και ευπρόσδεκτοι (16,7%), ενώ το 7,1% εκτιμούν ότι εξαρτάται από τον άνθρωπο και όχι από την ύπαρξη της οικογένειάς του ή μη στην περιοχή. Ωστόσο, οι συνθήκες διαμονής και διαβίωσης όσων είναι μόνοι τους υπερρούν, πιθανόν γιατί κύριος στόχος τους είναι η συνεχής απασχόληση, ενώ διαφέρει και ο βαθμός αποδοχής τους από τις τοπικές κοινωνίες.

Σε γενικές γραμμές οι κάτοικοι βοήθησαν τους μετανάστες κατά την πρώτη, δύσκολη, περίοδο εγκατάστασής τους, παρέχοντάς τους καταλύματα και τροφή. Ακόμη και κατά την περίοδο της έρευνας, 15 χρόνια μετά το πρώτο κύμα μεταναστών από την Αλβανία, το 74,6% μένουν σε κατάλυμα που τους εξασφαλίζει ο εργοδότης τους. Υπολογίσιμο ποσοστό 22,4% μένουν σε νοικιασμένο σπίτι. Σήμερα, είναι συνήθης η σύναψη φιλικών σχέσεων (συχνά ανταλλάσσουν επισκέψεις, τους φιλοξενούν στην Αλβανία, κλπ.) και η παροχή βοήθειας προς τις οικογένειες των μεταναστών.

Ο βαθμός ένταξης των μεταναστών αναδεικνύεται και στις σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ των μεταναστών. Το 53,9% των κατόχων εκμεταλλεύσεων έχει διαπιστώσει ενέργειες των μεταναστών που έχουν περισσότερο διάστημα παραμονής στην περιοχή, προκειμένου να βοηθήσουν τους νεοφερμένους μετανάστες. Οι ενέργειες αυτές σχετίζονται με βοήθεια προκειμένου να βρουν μια δουλειά (100%), ή/και σπίτι να μείνουν (75,6%) καθώς και με βοήθεια στις σχέσεις τους με την τοπική κοινωνία (61%), κυρίως. Εντούτοις, η αλληλοβοήθεια σχεδόν εξαντλείται στις περιπτώσεις μεταναστών που κατάγονται από την ίδια περιοχή ή/και είναι συγγενείς μεταξύ τους ή εφόσον βρίσκονται στην ίδια ομάδα. Γενικά, δεν βοηθούνται όταν είναι άγνωστοι μεταξύ τους, ενώ συμβαίνει παλαιότεροι στην περιοχή μετανάστες να καταγγέλλουν στις αρμόδιες Υπηρεσίες νεοφερμένους, φοβούμενοι ότι θα τους πάρουν τις δουλειές, όταν μαθαίνουν ότι υπάρχει πρόβλημα με τις άδειές τους.

Επιχειρώντας τη σκιαγράφηση των επιδράσεων από την απασχόληση των μεταναστών στην περιοχή, προκύπτει η εκτίμηση είναι ότι η παρουσία των μεταναστών είναι επωφελής για τη γεωργία, την κτηνοτροφία και τις κατασκευές στην περιοχή. Είναι χαρακτηριστικό ότι το

35,5% των κατόχων αγροτικών εκμεταλλεύσεων θεωρούν ότι δεν ζημιώθηκε κανένας κλάδος στην περιοχή, αν και το 27,6% πιστεύει ότι ζημιώθηκαν οι εργάτες στον κατασκευαστικό τομέα και το 22,4% οι Έλληνες ανειδίκευτοι εργάτες. Γενικότερα, πιστεύουν ότι η συμβολή των μεταναστών στην τοπική κοινωνία είναι θετική, γιατί αφήνουν χρήματα (ενοίκια σπιτιών, μαγαζιά, κλπ.) και δίνουν ζωή στην περιοχή (59,2%), αυξήθηκε η παραγωγή (5,3%) και διατηρήθηκαν οι εκμεταλλεύσεις (2,6%). Ως ούτε θετική ούτε αρνητική εκτιμά τη συμβολή τους το 10,5% εστιάζοντας στο γεγονός ότι αν και προσφέρουν στις εκμεταλλεύσεις εντούτοις δεν αφήνουν χρήματα στην περιοχή ενώ 22,4%, θεωρώντας ότι το χρήμα φεύγει για επενδύσεις στη χώρα τους, εκτιμά την παρουσία τους ως αρνητική για την περιοχή.

Βιβλιογραφία

Ε.Σ.Υ.Ε., 2001: Απογραφή πληθυσμού 2001.

Ε.Σ.Υ.Ε., 2005: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού-Β' τρίμηνο 2005.

Λουλούδης, Λ. & Μαραβέγιας, Ν., 1999: Αγρότες, Κράτος και Εξουσία στην Ελλάδα (1981 - 1996) στο Ύπαιθρος Χώρα - Η ελληνική Αγροτική Κοινωνία στο Τέλος του Εικοστού Αιώνα (επιμ. Κασίμης, Χ., Λουλούδης, Λ.), σσ. 217-236, Αθήνα, Εκδ. Πλέθρον.

Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Ιωαννίνων, Γραφείο Αλλοδαπών, 2006: Άδειες Εργασίας Αλλοδαπών (αδημοσίευτα στοιχεία).

Efstratoglou, S., Papadopoulos, A., Efstratoglou, A., Kourousi, E., 2001: National Report - Greece. Χρηματοδοτούμενο από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή πρόγραμμα με τίτλο «Dynamics of Rural Areas - DORA».

European Commission, 2005: Rural development in the EU (MEMO/05/215). Brussels, DG for Agriculture.

Kasimis, Ch., Papadopoulos, A., 2005: The Multifunctional Role of Migrants in the Greek Countryside : Implications for the Rural Economy and Society. Journal of Ethnic and Migration Studies, Vol. 31, No. 1, pp. 99-127.